

Подходите към интереса в правото

Светла Маринова*

Резюме: Настоящата статия има за цел да посочи акценти в диалектиката между обективното и субективното като подходи при определяне на понятието интерес. Интересът е интердисциплинарно понятие, което съдържа диалектиката между обективния и субективния подход като проявление на отношението към явленията. Застъпеният и аргументиран подход към интереса отразява т. нар. смесена, интегрална концепция към интереса в правото. Изследва се връзката между методологичните въпроси битие – съзнание, обектно – субектно. Интересът е понятие, което отразява отношение на човека към потребностите, значими за правото.

Ключови думи: интерес, обективна концепция, субективна концепция, обективно-субективна природа на интереса.

JEL: K10.

1 Подходите към правото са ключов въпрос при определяне същността на правото като социална система. От същността на правото като смислова и съдържателна система се извежда въпросът и за нейните проявления. Основно значение за системата има биосоциалната същност на човека и неговите агрегати. Тя се разкрива в същността на понятието интерес, което е интердисциплинарно. То включва обективни и субективни прояви като отно-

шение на съзнанието към битието, които в съвкупност формират понятието интерес. Водещата линия на настоящото изложение е интересът като проява и продукт на човешкото съзнание. Отчитат се, но не са типичен център, въпросите, свързани със съставките на интереса, каквито са благо, потребност, мотив, ценност и т. н. Интересът отразява специфично отношението към обектите на битието, а не самото битие. Правото заимства това субект-обектно отношение към социалната реалност, при което външното и вътрешното отношение са в необходимата взаимовръзка. Чрез него правото – като част от социалната система на обществото, регулира обществените отношения.

Определянето на същността на интереса и значението му за правото като социална система е предопределено от въпроса за различните гледни точки към правото и интереса. Правото е социална – обект-субектно зададена за човека съвкупност от обществени отношения. Тя обаче осъществява своето регулативно въздействие чрез субект-обектен подход към явленията. Този подход правото осъществява изключително и чрез водещата роля на човешкото съзнание. Чрез него обект-субектният характер на явленията се отразява, пречупва и оценява от колективното правно съзнание. Колективното правно съзнание оценява и извежда, задава съзнателното отношение към потребностите – интересите, като норма за индивидуалното

* Светла Маринова е доктор по право, главен асистент в катедра "Публичноправни науки" на Юридическия факултет на УНСС, e-mail: smarinova@mail.bg

съзнание.

2. За характера на интересите и тяхната роля в системата на обществените отношения има различни гледни точки. Най-общо те могат да бъдат сведени до следните концепции:

- Според първата, интересът е обективно явление, което изцяло се отнася в сферата на общественото битие. То може да се осъзнава от субекта, но този субективен образ не е интерес и даже не е елемент от неговата структура.
- Съгласно втората позиция, интересът е изключително субективно явление и не може да се търси извън съзнанието.
- Третото разбиране за интереса се състои в признаването на съществуването на две групи интереси – обективни и субективни, като коренно различни и несводими една към друга.
- Четвъртата гледна точка разглежда интереса като единство на субективното и обективното начало като проявени форми на единното отношение на човека към света и явленията¹.

Като цяло интересът е бил по-сериозен предмет на изследване от руските учени². Повечето от тях подкрепят, с модификации, първата от тези гледни точки. Безспорно е влиянието на марксистката доктрина върху мирогледа и нагласите на руските учени. Според нея в хуманитарните изследвания трябва да се прилага принципа на първичност на битието и вторичност на съзнанието³.

3. Целта на настоящото изложение е да се аргументира четвъртата теза. Според нея интересът е единство на субективното и обективното като отношение към формите на битието и познанието. Тази концепция за интереса определяме като “смесена”, синтетична или интегрална. По-точно същността на четвъртото разбиране за интереса се изразява в термини, които имат един и същ корен с думата “дейност, деятелност”. Дейността, от своя страна, може да е вътрешна (психична) и външна (социално обективирана) за човека.

Ще поясним използването на категориите “субективно” и “обективно” в по-точен смисъл. Чрез тях се характеризират както явления на съзнанието, така и на обществения живот и на общественно-историческата практика.

Логическата верига при изясняване на явленията най-общо може да се представи така: (реалност) – съзнание – белези на явлението – понятие за явлението⁴. Чрез белезите на явлението интерес изграждаме съдържанието на понятието интерес и съждения⁵ за него. Съзнанието, в което се отразяват признаците на предметите, извежда понятието. Чрез понятието конструираме несъществуващи готозава обекти с абстрактна природа, които се подчиняват на закони и правила, различни от обектите, за които се отнасят – например тези на физическия свят⁶. В тази верига явленията от социалната и правна реалност имат двойствена обективно-субективна природа⁷. Такова понятие е и

¹ Торбов, Ц. История и теория на правото. С.: БАН, 1992, с. 238.

² Рачев, Ф. Категорията интерес и характеристика на гражданското право на НРБ. – Във: Трудове на Висшия икономически институт „Карл Маркс“. С.: УИ „Стопанство“, 1976, – София, с. 13.

³ Маркс, К. Към критика на политическата икономия, прев. от нем. Кирил Томев и др.; [С предг. от Евгени Матеев. С.: Партиздат, 1983, с. 20.

⁴ Стефанов, В. Логика за IX клас. С.: Инвестпрес, 2001, с. 95.

⁵ Съждението е мисъл по разрешаване на проблем по свързване или отделяне на две и повече понятия като част от съдържанието на понятието. В него се разкрива част от съдържанието на понятието. Пак там, с. 115.

⁶ Още Платон е мислил за самостоятелно битие на понятията.

⁷ Маринова, Св. Интересът в правото – обективни и субективни проявления. – Съвременен право, 2012, No 4, с. 70.

интересът.

В зависимост от аспекта на разглеждане явленията в обществото имат обективна или субективна страна в рамките на историческия процес. В едно отношение, в една поредица от исторически обстоятелства, разглежданото явление се отнася към обективните условия, в друго отношение то влиза в обхвата на действие на субективния фактор⁸.

Употребата на понятията „обективно“ и „субективно“ за означаване принадлежността на явленията към външната или вътрешната сфера на субекта е неточна при определяне на подхода за същността на интереса. По-точно, отнасянето на явленията към обектите, към външния свят, се изразява с понятието „обектност“. Съответно принадлежността на явленията към вътрешния свят на човека ще се изрази с понятието „субектност“. То не е равнозначно на понятието „субективно“, тъй като последното има много смислови значения⁹. Понятието субективно зависи от конкретната ситуация и обстановка на възприемане на обекта. То се свързва също с пристрастност към явлениято, обусловено от симпатия или антипатия, неговото възприемане е предопределено от личностно осмисляне.

Нееднозначност съдържа и понятието обективност, което предопределя логически и гносеологически трудности¹⁰. В първо и трето значение то се употребява за явление

от света на психическото. Във втория смисъл на понятието обективно се използва като начин за мислене. Чрез понятието „обективно“ обозначаваме различни класове явления. Многозначността на дадения термин е причина за нееднаквото и непълното му разбиране и за противоречия при неговото използване. Обектно и субектно са явления на съзнанието, по-скоро свързани с надличностната неперсонифицирана сфера на познавателния процес при изясняването на понятията. Понятията обектно и субектно са по-точни при очертаване на подходите към интереса. Те отразяват *отношението* към действителността като проява на съзнанието по принцип. Различаването на обективното и обектното, субективното и субектното, отчитането на точния им смисъл в конкретната познавателна ситуация е от значение за правилното поставяне на въпросите за подхода към понятието за интереса.

Отговорите на тези въпроси са основа на различните концепции за интереса. До този извод стига и Хегел във „Философия на правото“. Според него субективното и обективното *твърдо не си* противостоят, а по скоро преминават от едно в друго. Субективността има както частно, така и правно значение с висока стойност, тъй като, всичко, което разглеждаме, има значение и трябва да бъде отчетено от човека. И общото, и единичното се проявяват в единичното поведение на човека¹¹. Това е

⁸ Чагин, Б. А. Субъективный фактор. Структура и закономерности.: М. Мысль, 1968, с. 16.

⁹ Български тълковен речник. С.: Наука и изкуство, 1994, с. 936-937. Най-разпространени от тях са принадлежност на мнението на определен субект, като не е задължително да бъде възприемано като негово собствено. На следващо място субективно се разбира като вътрешно нещо, недостъпно непосредствено за другите хора. В това значение субективен е синоним на психиката. Не на последно място по значение субективно се използва в смисъл на идеалност на психическото, явление на съзнанието за разлика от телесното и физическото. Субективно изразява и ненадежност, предвзетост, произволност на субекта; това значение се доближава до субективизъм.

¹⁰ Български тълковен речник. С.: Наука и изкуство, 1994, с. 547. На първо място то се използва за обозначаване на съществуването извън нашето съзнание, за независимостта на протичащите явления извън нас, независимо какво мислим за тях. В този смисъл то се явява синоним на обектността. Второ, понятието обективност съществува независимо от нашето съзнание, в това значение ние имаме предвид обективните закони в природата, обществото и мисленето. Трето, за обозначаване едновременно съществуване на явленията вън и независимо от съзнанието.

¹¹ В същия смисъл е тезата на Стоилов, Я. Институционност и ефективност на социалните норми. – В: Годишник на СУ, 1989, том 79, книга 2, с. 9.

тезата, която поддържа.

Тази позиция намира израз в разбирането на Хегел и за обективното. Под обективно се разбира също непосредственост на личното битие, в което трябва се реализира целта, даже тази цел да има съвършено частен и субективен характер, ние я наричаме обективна, когато тя проявява себе си. За Хегел обективна е и тази воля, в която е истината, също и Божията воля и нравствената воля са обективни. Съществен принцип при Хегел е взаимозависимостта на всичко във Вселената, било то материално или метафизично, динамиката на този преход той нарича диалектика¹². Смиълът на субективното и обективното трябва всеки път да се извлича от контекста. Като се придържаме към горната теза, определяме ключовите понятия, чрез които характеризираме конкретното съдържание на представените концепции.

4. Съгласно **първата обективна концепция, интересите съществуват изначално в обективната социална реалност**, вън и независимо от съзнанието на субекта, волята и желанието на хората. Според тази гледна точка е възможно индивидите да не осъзнават своите интереси, но от това интересите на тези хора не престават да съществуват¹³. Във втората половина на XX век тази позиция е развита в рамките на марксистско-ленинската философия¹⁴.

Основа на класическото марксистко разбиране на интересите се явява разграничаването на реалните интереси на хората от представата на хората за тези интереси. Ключовата мисъл е, че осъзнатият обективен интерес се отразява в съзнанието, приема субективна форма и се превръща в сила, подтикваща ги (хората) към дейност (действие). Тази позиция по отношение на интереса приемат и много юристи¹⁵.

Критиката към обективното разбиране за интереса може да се обобщи по следния начин. Социалният субект постъпва в съответствие с интересите си, но неговите интереси – съставени от съдържанието на неговата воля, са предопределени. Тогава в какво се състои историческото творчество/активност на човека? С оглед на феноменологичния и еволюционния поглед към правото не можем да се съгласим, че дейността на субекта е реализация на някакви независими от неговата воля интереси. Съгласно тезата „че правото се прави от човека“¹⁶, трябва да се признае относителна свобода и активност на човека. Мисленето на човека, което е насочено към опознаване и овладяване на действителността, не е просто отражение и реакция, а съзнателно конструиране и насочване на социалната реалност¹⁷. Част от тази реалност е и правото, в което основна роля има човешкото съзнание. Изводът, който

¹² Кели, Дж. Кратка история на западната теория на правото. С.: Рива, 1998, с. 209.

¹³ Мегриледзе, К. Основные проблемы социологии мышления. Тбилиси.: Мецниереба, 1973, с. 386-391. Изследването е направено в 30-те години на 20 век.

¹⁴ Такава позиция се развива от видни обществовеци като г. М. Гак, г. Е. Глезерман, Д. И. Чесноков, К. Х. Момджян, Ю. К. Плетников.

¹⁵ Мальцев, г. В. Соотношение субъективных прав, обязанностей и интересов советских граждан. – Советское государство и право, 1965, No 10, с. 20; Екимов, А. И. Интересы и право в социалистическом обществе. Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1984, с. 8; Сабикенов, С. Право и социальные интересы в период социализма. Алма-Ата.: Наука КазССР, 1986, с. 18-20; Михайлов, С. В. Интерес как общенаучная категория и ее отражение в науке гражданского права. – Государство и право, 1999, No 7, с. 87-88.

¹⁶ Дачев, Л. Юридически дискурс. Русе.:ПУ „Ангел Кънчев“, 2004, с. 20. Авторът застъпва широко споделяното виждане, че правосъздаването е правно мислене, правото се създава от човека, вж. За правнофилософския дебат – Ташев, Р., Теория за правната система. С., 2006, с. 91. Горната концепция отстояват редица извънпозитивистки направления към правото. Това разбиране за разлика между природа и култура, а правото е част от човешката култура, е застъпено и от социологическата наука.

¹⁷ Драмалиев, Л. Философски основи на морала и правото. С.: УИ „Кл. Охридски“, 1996, с. 93.

поддържа, е, че принадлежността на интересите към сферата на материалните, по-точно обективно-веществените условия на живот, се явява епистемологическа неточност.

Втората концепция *разглежда понятието за интереса като субективно явление*. Според това разбиране интересът е нещо различно от битието и затова не трябва да се отъждествява с него. Тази теза се отстоява категорично от В. Афанасиев. Според него вън от съзнанието на определения субект (личност, колектив, общество) интерес не може да има¹⁸. В рамките на субективното разбиране за интереса съществуват по-крайни и по-умерени твърдения. Тезите че, интересът се отнася в областта на съзнанието и че вън от областта на съзнанието няма интерес, са различни. Второто твърдение по-ясно изразява основната идея на субективната концепция. Според нея интересът принадлежи само на областта на съзнанието и не влиза в областта на съществуващото битие.

В юриспруденцията това разбиране за интереса има много по-малко привърженици в сравнение с първото обективно разбиране. В това число е и В. Н. Кудрявцев, разглеждащ социалните интереси заедно със стремежите и потребностите, като непосредствени движещи сили на човешката дейност. Привежда се известната мисъл на Маркс, че “освен със своите действия – човекът не съществува за закона, въобще не е негов обект”. В отношението към това положение се проявяват различията в разбирането за същността на интереса и неговото отношение с правото. Шайкенов подчертава, че правото се занимава само с обективния социален интерес, тъй като психологическият интерес не може да бъде предмет на правно регулиране. Обективни-

ят подход позволява да се включи интереса в предмета на правното регулиране. Кудрявцев не смята за необходимо непосредственото включване на интереса в сферата на правната регламентация. Според него правната регламентация на поведението не може да оказва пряко въздействие на социалните интереси – да ги породи или отмени. Правните норми много по-често моделират не толкова мотивацията на интереса, колкото следващия стадий – планирането и вземането на решение, посочвайки оптималния вариант за поведение¹⁹. Нормите съдържат разпоредби относно целта на едно или друго поведение. Не е вярно непременно, че правните норми са нормативен израз на целите и стремежите.

Според нас се смесват два въпроса за целта, с която законодателят създава дадена норма, и за целта на субекта, чието поведение е моделирано в тази норма. Ние имаме предвид второто. Затова Кудрявцев застъпва виждането, което подкрепяме, че правната норма, имаме предвид закона в широк смисъл, предписва – разрешава или забранява – определено поведение. Нормата обаче моделира само външната дейност на субекта, а не неговите мисловни процеси или емоционални преживявания²⁰. Правното регулиране може да влияе на социалните интереси на хората само косвено, създавайки легални пътища и възможности за тяхното удовлетворяване или – напротив, препяствайки това²¹. Социалният интерес се постига с тази или друга дейност. Интересът, се означава като психологически от Шайкенов и социален – интерес на субекта, от Кудрявцев.

Поддръжниците и на двете концепции за интереса в рамките на марксистката парадигма, признават взаимовръзката на субективния фактор, т. е. активната це-

¹⁸ Афанасиев, В. г. Научное управление обществом. М.: Политиздат, 1973, с. 312-313.

¹⁹ Кудрявцев, В. Право и поведение. С.: Наука и искусство, 1981, с. 30.

²⁰ Пак там, с. 8.

²¹ Кудрявцев, В. Взаимосвязь правового регулирования и социальных интересов. – Вопросы философии, 1987, No 1, с. 42.

ленасочена дейност на човека и обективните социално-икономически и други условия. И при двете концепции се акцентира върху обективното или субективното начало от взаимовръзката между тях към явленията от социалната реалност. Онтологизацията на интересите не се съгласува с принципа на творческата активност на човека. Психологизацията на интересите приближава към идеалистически позиции и затруднява правното въздействие върху човека.

За да се избегне противоречието между двете крайни тези за същността на интереса, налага се идеята за тяхното съвместяване. Третата концепция за *двата реда – типа, интереси се опитва да съвмести първата и втора гледна точка*. Според нея терминът „интерес“ изразява две съвсем различни, качествено своеобразни явления – социален интерес и психологически интерес. Между обективния и субективния интерес трябва да се прекара видима граница, каквато се прекарва между материалните и идеалните явления. Терминът „интерес“ носи двояко смислово значение, изразява две качествено различни относителни явления, макар и свързани помежду си²². Тази концепция е разработена от В. Н. Лавриненко, който чрез някои свои тези е привърженик на първата обективна концепция²³. Тази гледна точка, според нас, избягва ключовия въпрос за двойствената същността на социалноправната реалност. Недооценен е въпросът за водещата роля на човешкото съзнание. Именно то задава правното отношение, влага го в интереса, чрез който осъществява правно

регулиране.

5. Четвъртата концепция се основава на единството на обективното и субективното в интереса. Тя почива на подчертаната роля на човешкото съзнание, което присъства в обективната и субективната съставляващи на интереса. Поддържа се от представителите на различни отрасли на знанието, в това число са и юристи²⁴. Най-пълно и системно тази концепция е разработена от Андрей Здравомислов²⁵. Признавайки връзката както с обективните, така и със субективните детерминанти на дейността, той вижда главната задача в това, да се изясни „дали интересът в тези две свои качества е едно и също явление, или с един и същ термин се обозначават съвсем различни явления“²⁶.

Отговорът на този въпрос се състои в това, че интересът представлява специфична категория, изразяваща прехода от обективното към субективното и обратно – представляваща определено единство на обективното и субективното²⁷. Това разбиране за интереса се конкретизира с отделянето на следните елементи от неговата структура: на първо място се отделя социалното положение на субекта или съвкупност от неговите практически връзки с обществото; на второ място се конкретизира степента на осъзнаване на положението, която може да варира широко – от неразбиране, през смътно усещане, до ясно осъзнаване; трето, включва се идеалност на побудителните сили или мотивите за действие, насочени към напълно определени обекти на интереса; не на по-

²² Князев, В. В. О природе интереса как социологического явления/ В. В. Князев, А. И. Куфтырев, А. С. Фетисов.- Вестник Моск. Гос. Ун-та. Сер. Философия, 1968, No 4, с. 13.

²³ Лавриненко, В. Н. Проблема социальных интересов в ленинизме. М.: Мысль, 1978, с. 70.

²⁴ Сиренко, В. Ф. Проблема интереса в государственном управлении. Киев.: Наукова думка, 1980, с. 179; Грибанов, В. П. Интерес в гражданском праве, СГП.- 1967, № 1 с. 233.

²⁵ Здравомислов, А. г. Проблема интереса в социологической теории, Л.: Издательство Ленинградского университета, 1964; Здравомислов, А. Потребности, интереси, ценности. С.:Партиздат, 1988;

²⁶ Здравомислов, А. г. Теоретические и методологические проблемы исследования социальных интересов: Автореф. Дис. Докт. Филос. Наук, М., 1969, с. 16.

²⁷ Здравомислов, А. Потребности. Интереси....., с. 96.

следно по важност място за същност на интереса се откроява самото действие, което представлява само по себе си утвърждаване на субекта в обективния свят²⁸.

Изложената концепция за единството има като своя основа действения подход. Именно *чрез действията си човек практически съединява обективните условия и своите човешки качества*. Принципно значение при това има философската интерпретация за човека като субект – носител на съзнание, душа и действие. Тук е уместно да припомним мисълта на Хегел за това, че *субектът е, той извършва дейност*, осъществяваща прехода от субективността в обективността. В унисон с тази философска позиция е разбирането за субекта в рамките на действения подход. Субектът и неговата психика в субектно-действена теория – това не са две системи, а една²⁹.

Действеният подход преодолява философско-теоретически и методологически проблеми като първичност на битието и вторичност на съзнанието, както и други психофизиологически въпроси. Човекът притежава съзнание и чрез него правото въздейства върху интересите и обществените отношения. Поддържаеме тезата, че съзнанието е онова свързващо звено, чрез което се осъществява преходът между обективната и субективна съставляваща на интереса. Именно чрез съзнанието правото разчита да насочва към определено поведение правните субекти.

В осъзнаването се реализира с преи-

мущество отражателната способност на субекта, а в мотивацията – собствено и субективността, изразяваща се не в безлично знание, наличие на информация, а в пристрастно психично отношение на субекта в светлината на доминирания от личността смисъл. Обективно, когнитивният компонент – познавателният образ – е един от многото елементи, образувачи вътрешната духовна цялост на личността, индивидуалното “аз”. Той не се явява единствен и определящ във всички жизнени ситуации. Интелектът е присъщо свойство на човека, но не осигурява даже на ниво индивид разумност на всички негови постъпки. Психиката на човека съдържа в себе си съзнателното и безсъзнателното. На всяко от тези психични нива – съзнателно и безсъзнателно, се обработва и съхранява огромно количество информация. Взаимодействайки със света, субектът осъзнава само част от възприеманата информация. Аз-ът не е във всичко господар на своя вътрешен свят. Ето защо, значителна част от действията, извършени от субекта, не се контролират и не се управляват от неговото съзнание. Източникът на неосъзнатите интереси на субекта се намира не толкова във външния, колкото в неговия вътрешен свят.

Съвременният, рационален и интегрален подход изисква съчетаване на социологическия с психологическия аспект на личността. Теорията за двойствената детерминация на поведението отхвърля тезата за първич-

²⁸ Здравомислов, А., Потребности. Интереси..., с. 104.

²⁹ Самюелз, А., Шортър, Б., Плаут, Фр. Критически речник на аналитичната философия на К. г. Юнг. Плевен: Изд. ЕА, 1993, с. 135. В основната дефиниция на психика е тоталност на всички психични процеси, съзнавани и несъзнавани. Като описание на природата и функцията на психиката Юнг подкрепя тезата, развивана по-късно, че психиката и психичната реалност функционира като опосредяващ свят между физическата и духовната сфера, които могат да се срещнат там и да се смесят. Под “физическо” се разбира едновременно органичният и неорганичният аспект на материалния свят и че “духовно” обхваща развитото мислене и познания. Това означава, че психиката заема междинно положение по отношение на явленията като сетивни впечатления и растителен или минерален живот, от една страна, и интелектуална и духовна идеация, от друга. Приемането на идеята за психичната реалност слага край на приемането на вътрешен конфликт между дух материя или ум и природа. По-точно изводът на Юнг е, че психиката е партньор, а не аналог или корелат на тялото и неорганичния свят. Така цялостната личност се отнася към тоталността на психиката, тя е като трансцендентно явление, което притежава парадоксалната възможност да се свързва с различните и компоненти. Психиката обхваща тези връзки и е сформирана от тази динамика.

ност на битието по отношение на съзнанието, тя е разработена от Сергей Рубинщейн³⁰. Такава е позицията, а по-точно промяната на позицията по дадения въпрос на един от водещите философи, който изследва съзнанието – А. г. Спиркин³¹. Съзнанието изначално и органично е включено във всички звена на живота, включително и в икономическия живот. То в широк културен аспект е творческо висше психично отражение на действителността. Обществото като цяло се основава на субект-обектна реалност – като синоним на съзнанието като осъзнато битие, като отношение към битието. От съществено значение е, че съзнанието, макар и не много изследвано в рамките на българската и източноевропейската традиция, е израз на отношение. Съзнанието не е вещ, а процес и дейност, при която външната действителност за човека се преобразува знаково, тълкува се знаково³². Неправилно да се търси “първичност и вторичност”. По-точно и двете реални участват едновременно при формиране на интереса като специфично отношение на съзнанието към реалността, имащо значение за социума.

Човекът има качествена специфика, явява се притежател на субективно качество от обективния свят. Това обаче не изчерпва *отражателния аспект* на техните взаимодействия: образ – обект. Човекът притежава воля, определена от външната и вътрешната свобода, активна система от ценности, идеали, убеждения, вярвания, интелект, способност да реагира емоционално и много групи свойства, които, взети и разгледани в своето единство и взаимодействие, образуват тази трудно уловима и неизразима го край, но несъмне-

но съществуваща *различност* в природата. Безспорно е и това, че човекът е продукт, породен от външния свят, но е и “продукт”, коренно различен от всичко останало. В това уникално качество той взаимодейства и с обкръжаващия го свят – който го е създал, “досъздавайки” и себе си в това взаимодействие. В резултат, човекът се изгражда непрекъснато при взаимодействие с външния свят.

Човек притежава воля и свобода на волята. Свободата е неговата способност да избира от предоставените му възможности. Изборът винаги означава дадена позиция, определяща посоката на действията³³. Това е висша, специфична човешка форма на проява на свойството избирателност, присъщо в достатъчно развита форма на всичко живо. Интересът представлява важна характеристика на целенасочената дейност на субекта, който интегрира, съдържа в себе си многообразието от елементи на вътрешния и външния свят, субективното и обективното като взаимосвързани и необходими подходи и прояви към социалната реалност.

В същото направление е изследването на интересите като форма на обществени отношения, направено от Ахат Ханипов. То е близко до отстояването от Здравомислов, макар в определена степен да се дистанцира от него. Интересът е определен като субективно изражение на обективните възможности, необходимости³⁴. В цялостен вид Ханипов определя интереса като “повече или по-малко осъзната позиция, линия на поведение на социалния субект в конкретната обществена ситуация”. Тази линия на поведение, според Ханипов, зави-

³⁰ Рубинщейн, С. Битие и съзнание. С.: Наука и изкуство, 1977.

³¹ Спиркин, А. г. Философия. М.: Гардарики, 2000, с. 598.

³² Каракачанов, Ал. Човек и съзнание. С.: Сиела, 2011, с. 17. Като използва интегративен подход, авторът аргументирано доказва релационната, а не само информационна (Дубровски) или идеална сама по себе си (Иленков) същност на съзнанието. Горните аргументи не са център на нашето изложение сега но доказват тезата за съзнанието като отношение, в което то постоянно преобразува, прави действителността.

³³ Коломински, Яков. Човекът – психология. С.: ДИ „Народна просвета“, 1989, с. 158.

³⁴ Ханипов, А. Т. Интересы как форма общественных отношений. Новосибирск.: Наука, 1987, с. 109.

си от неговото (на субекта) положение в системата на исторически сложили се икономически отношения и изразява, първо, неговото избирателно отношение към обективните тенденции на общественото развитие, неговата способност – възможност, насоченост – да твори историята и, второ, неговата способност – възможност – към самоутвърждаване.

Ако направим сравнение на структурата на интереса в разбирането на Здравомислов и елементите, разгледани в цитираното определение, е налице сходство на позициите. И двамата автори отстояват единството на обективния и субективния фактор като начин на изграждане на действителността чрез личните/индивидуалните специфики на човека. Различието е в това, че Ханипов не включва в явен вид в интереса самото действие. Според Ханипов първоначално интересът има идеална форма на съществуване и се изразява в целенасоченост и желание. Когато се премахне съществуващо препятствие, субектът пристъпва към осъществяване на дейност в съответствие с притежавания вече от него интерес. Дейността обективира *интереса, който се проявява в резултатите от дейността* във формата на битие, като свойство в покои³⁵.

По мнението на Ханипов интересът съществува само в дейността и за дейността. Но по-нататък Ханипов пита правилно ли е, обаче, на това основание всички изброени от автора – Здравомислов, моменти на дейността да ги разглеждаме като структурни моменти на интереса. В случай на положителен отговор на този въпрос еднозначно се налага изводът за това, че понятието “интерес” включва в себе си цялата съвкупност от обществени отношения на субекта. Така се усложнява възможността за разбиране на специфичната

природа на интереса и неговото място в структурата на дейността и в системата на обществените отношения³⁶. Ще разгледаме изказаните възражения.

При разбирането на интереса естествено се отразява цялата съвкупност от обществени отношения на субекта. Съвкупността от отношения на субекта включва *интереса само в определен аспект*. Понятието за предмета включва в себе си цялото множество от тези предмети, само че не като действителни предмети, а като продукти на абстрахиращата дейност на ума. Интересът е явление и проява на човешкото съзнание. Усложнението при изследването на природата на интереса е продукувано от сложността на самия предмет на изследването. Обществени отношения се създават и съответно пресъздават отношенията на индивидите един към друг. Съвкупността на обществените отношения е “пропита” от потенциални, актуални или реализирани интереси.

На въпроса *дали интересът е направление и посока на дейността, линия на поведение*, или представлява самота *дейност* по направление, ние поддържаме следното: *интересът е характеристика на отношението на субекта към условията на битието, към потребностите*. Изразява се, намира пряка в мотивирана и целенасочена дейност в дадено направление, която преследва удовлетворяването на определени потребности, но не е самота дейност. Интересът е предпоставка на съзнанието към дейността. Определяща е идеята, че интересът изразява отношението, условието, предпоставката на субекта към дейността.

Съвсем близо до изказаните изводи за единство на обективно и субективно стои тезата и на В. А. Патюлин. Според него обективното в интереса – това са, първо, самите фактори на външния свят, и второ,

³⁵ Пак там, с. 110.

³⁶ Пак там, с. 110.

това е взаимодействие, взаимоотношение, което се налага между субекта и тези фактори; субективното в интереса е познанието, осъзнаването и оценката на тези факти в разглежданата връзка³⁷.

С този въпрос се занимава и т. нар. апробативна философия³⁸, когато разглежда интереса като основа и причина специално на научнофилософската етика. "Обективното по съдържание" на потребността (на нивото на гръбначните) – при преминаване на биологичната форма на движение на материята в социална, се превръща в "субективно по съдържание в смисъл на необразност". Не може да не подкрепим извода, че факторът, който определя процесите на конституиране на обективното и субективното в социална форма на движение на материята, са обективно действащите закономерности на движение на материята и по-конкретно законите на общественото битие³⁹.

Необходимостта от материално производство – обективно, по причина на човешката потребност – превръща биологичните потребности в социални потребности. Биологичните изменения на човека водят до развитие на самосъзнание. Едновременно с това обаче, развитието на самосъзнание не може да се извърши без труд, който е обществена дейност, основана на биологичните изменения в човека. Наличието на съзнание у човека определя ново субект-обектно отношение. То е обективно по съдържание, но субективно произволно по причина – свързано с производствената дейност, на база на социалната форма на движение на материята.

От своя страна социалната форма на движение на материята придава нов, стро-

го социален смисъл на обществените отношения. Тезата, която поясняваме за зависимостта между обективно и субективно, е, че външното, обективното действа чрез вътрешното – субектът – и, заедно с това, изменя себе си. В резултат имаме две обект-субектни отношения. Първото е обективно по причина, субективно по съдържание – в смисъл на необразност. Второто обект-субектно отношение в социалната потребност – субективно произволно по причина, обективно по съдържание, се превръща в обективна причина за индивидуалните човешки потребности, които, на свой ред, се превръщат в „обективно по причина, но субективно по съдържание в смисъл на необразност, става въпрос за конституцията на човешките организми“⁴⁰. В резултат природата на интереса се разбира като обективна по съдържание, субективна по форма и съществуване, защото първият момент от неговото съдържание се определя от втория, те се намират в динамично равновесие.

Концепцията за интереса е сложна и многостранна. Тя изисква специфичен подход, но не дава основания за разкъсване на целостта на явлениято. То има обща единна природа и намира проявление във всички сфери на човешката дейност. Като хуманитарна категория интересът трябва да се различава от понятията, изразяващи специфични интереси на субектите в различни сфери от жизнената дейност и свързани с предметите на съответните научни дисциплини.

С оглед интердисциплинарното разглеждане на интереса в качеството му на общохуманитарна категория, *интересът е характеристика на отношението на субекта към условията на неговото битие. От-*

³⁷ Патюлин, В. А. Государство и личность в СССР. М.: Наука, 1974, стр. 87; Цитат по: Тодорчев, Пл. Философия, наука, интерес – евристичен трактат за прогреса, или Как е възможен „незаинтересованият интерес“ като общочовешко основание за съществуването на философските науки?. Ямбол.: Изд. авт., 1995, с. 40.

³⁸ Която се базира и на традицията – вкл. и метаетична, развивана от немската класическа философия. Вж. Тодорчев, Пл. Цит. Съч, с. 51.

³⁹ Пак там, с. 54.

⁴⁰ Пак там, с. 57.

ношение тук се разбира в общоприетия смисъл, като една от формите на всеобща връзка на явленията. Субектът като такъв представлява особен вид в отношенията, защото притежава духовен свят, най-важният елемент на който се явява съзнанието. Тази особеност позволява да се разграничи вътрешно и външно отношение като страни на единното понятие за интереса. Съответно се разграничават две форми на съществуването на интереса: *вътрешна* – субектна, и *външна* – обектна.

Правната теория не разглежда вътрешния свят на човека. Интересът, разглеждан като характеристика на състоянието на вътрешния свят, съществува само за субекта. При това той може да има за своя цел явления и продукти от дейността на собствения си вътрешен свят или идеални явления на външния свят, или материални, в частност веществени образувания. Отношението, което се проявява навън като връзка, практически осъществявайки се в деянията, постъпките, поведението, се явява интереса в достъпна за другите форма. Съдържанието на тази форма обаче, за да е социално значимо, правно допустимо, се отчита от правото само чрез социално допустими пътища за постигане на благата. В понятието за интереса като предмет на обществознанието и на правото се съдържа единство на цел и средство.

Затова поддържахме извода, че интересът като причина за социалното действие на правото е отношение към действителността. В него присъства субект-обектен подход като отношение към действителността, като съзнанието присъства в нея. Така, между обективното и субективното съществува диалектическа връзка като страни на социалните явления и познанието за тях. Така пък стигаме до другия извод, който е в унисон с изказаната

теза за интереса, че правото (чрез интереса) е отношение към действителността (вътрешна и външна), а не самата действителност⁴¹. От този методологичен и епистемологичен код – чрез отношението на субектите към потребностите (благата), правото изгражда своите модели на ред, влага своя смисъл в битието на правната материалност.

Литература

1. Бойчев, г., 2009. Правният институционализъм. Методология на юриспруденцията, С.
2. Дачев, Л., 2004. Юридически дискурс, Русе.
3. Здравомислов, А., 1988. Потребности. Интереси. Ценности, С.
4. Каракачанов, Ал., 2011. Човек и съзнание. С.
5. Кудрявцев, В., 1981. Право и поведение, С.
6. Михайлов, Ст., 2010. Социологическа система, С.
7. Наумова, Ст., 1986. Правно съзнание и правнорелевантно поведение (правно-социологически анализ), Правна мисъл, кн. 3.
8. Неновски, Н., , 1983. Право и ценности, С.
9. Николов, Л., 1982. Структурите на човешката дейност, С.
10. Рубинщейн, С. Л., 1977. Битие и съзнание, С.
11. Спиркин, А. г., 2000. Философия, М.
12. Стоилов, Я., 1989. Институционалност и ефективност на социалните норми, ГСУ, кн. 2.
13. Торбов, Ц., 1992. История и теория на правото. С.
14. Фаро, П., 2006. Морал и социология, С.
15. Гегел, г. В. Ф., 1977. Енциклопедия философских наук, том III. М.: Мысль.
16. Добницкий, О. г., 1974. Понятие морали, М.
17. Ханипов, Т., 1987. Интересы как форма общественных отношений. Новосибирск.
18. Шайкенов, Н. А., 1990. Правовое обеспечение интересов личности. Свердловск.

⁴¹ Дачев, Л. Цит. Съч., с. 170.